

A

KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS KOLLÉGIUM VÁZLATOS TÖRTÉNETE.

IRTA:

BENCZÉDI GERGELY,
TANÁR.

KÜLÖNLENYOMAT A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS KOLLÉGIUM 1900—901. TANÉVI

ÉRTESÍTŐJÉBŐL.

KOLOZSVÁRT,
NYOMATOTT GÁMÁN JÁNOS ÖRÖKÖSÉNÉL.

1901.

A kolozsvári Unitárius Kollégium vázlatos története.¹⁾

(1566—1900.)

Kolozsvári kollégiumunk a folyó év őszén egy egész alapjából új épületbe költözik, melynek építését a múlt évben kezdtük s reméljük, hogy ez évi szeptember 1-re teljesen készen lesz.

Azt a helyet tehát, melyet dédapáink közel 200 év előtt könyveikkel avattak a múzsák templomává s előbb vesszőből önközökkel font szobákkal, majd nagy buzgósággal és még nagyobb áldozattal a kor követelményeinek megfelelőbb épülettel is elláttak, e tanév végével végképen elhagyjuk. A hol szinte 200 évig szötte egyházunk ifjusága boldogan a maga ábrándképeit s róttá ideálja nevét a nagyapák hasonló hagyományai mellé a falakra és padokba, oda ez év őszén a gondokkal terhes élet fog beköltözni.

Ha még idegen ismerősöktől is búcsút veszünk, midőn elválnunk, mennyivel inkább kell ezt tennünk azzal az intézettel, melyhez oly hosszú idő édes és keserű váltakozó emlékei fűzték egyházunk minden tagját; melynek fentartásáért, virágzásáért szegény és gazdag, erejét meghaladó áldozatot hozott s századokon át szemefényének tekinté.

Midőn elvonul szemeink előtt a nemzeti és egyházi kulturális célokért küzdött jótevők és szellemi munkások hosszú fényes sora, elfojthatjuk-e keblünkben a legforróbb hála és kegyelet sugallatát? És e sugallatot lehetne-e méltóbban kifejeznünk, mint ha intézetünk

¹⁾ A gyakori ismétlések kikerülése s helykimelés végett a kútforrásokat ritkán idézem. Kútforrásaim voltak: Uzoni-Kozma, Histor. Unitarior. kézirata; Kövály L. Erdély történelme; Jakab E. Kolozsvár története; de főleg a Consistor. jegyzőkönyvei; számadások, kollég. anyakönyvek és más levéltári eredeti okmányok.

történetét — bár rövid vázlatban — a mai nemzedék előtt felmutatjuk?

Az unitárius egyház kezdetét Erdélyben 1566-tól számítja. Megalakulásával egy időben, vagy kevéssel azután több középiskolája alakult, melyek közt legfontosabb volt és maradt a kolozsvári kollégiuma, mely mostanig három helyen volt u. m. 1., az Óvárban, a szentferenczrendiek mostani zárdája 1566-tól 1693. okt. 10-ig; 2., a piacszoron, a mai r. kath. plébánia épület 1693. okt. 10-től 1718. márcz. 30-ig; 1718. máj. 1-től 1901. jul. 1-ig a belső-magyar — 1900 óta Kossuth Lajos-utczában, honnan most a negyedik helyre: ugyancsak a Kossuth Lajos-utczában épült, a mai követelményeknek megfelelő, díszes palotába vagyunk költözendők.

E három kollégium közül főleg az utolsónak történetét kísérlem meg vázlatosan leírni.

I. FEJEZET.

Az Óvári kollégium.

1566—1693. okt. 10.

A kolozsvári kollégium alapját Izabella királyné alatt 1556-ban hozott s 1557-ben megújított országos törvény vetette meg, mely Kolozsvárt és M.-Vásárhelyt egy-egy zárdát gimnáziummá rendelt fordíttatni.¹⁾ Egyes adatok igazolják, hogy azelőtt is volt Kolozsvárt iskola, de az csak elemi volt-e vagy ennél magasabb foku — nem mondható meg.

Az óvári kollégium is előbb lutheranus, 1564-től református és végre 1566-ban unitáriussá lett a város összes magyar és szász lakóival együtt.

János Zsigmond fejedelem a kolozsvári dézmanegyedet ez iskola fentartására ajándékozván s ennek birtokában a következő fejedelmek is megerősítvén, a 16. században a teljes virágzás korát élte. A tanárok és tanulók minden szükséglete fedeztetvén, külföldről híres és jeles tanárokat hívtak és nyertek meg. Úgy a fő, mint a köznemesség tulnyomó része unitárius volt, fiait nagyszámmal küldte ez iskolába

¹⁾ Erdélyi országgyűlési emlékek 2. k. 60. és 74. l.

sőt az egész országból a szászok is seregesen tódultak ide, úgy, hogy az egész ország főiskolájának volt tekinthető. Ez helyettesítette az egyetemet.

A virágzásnak eme korszaka tartott egészen 1603-ig. Ekkor az unitárius Székely Mózessel együtt egyházunknak színe-java a csatatéren maradt. Ez volt a Dávid F. esete után a második nagy csapás, mely gyengülésünk kezdetéül tekinthető. Következett erre a Mihály vajda és Básta ideje, mely vérbe fullasztá az országot s abban egyházunkat. Nemcsak a vidéki városokban volt gimnáziumaink pusztultak el és szüntek meg ekkor — a kolozsvári Szent-Péter városrészben lévön és a tordain kívül — végképen, hanem a kolozsvári kollégiumra is halálos csapást mért Básta, ki itt akarta főleg az unitáriusokat teljesen megtörni. Tanáraink, papjaink, püspökünk csak futással és évekig tartó bujdosással menekülhettek meg. A városi főbíró is csak az által mentette meg életét, hogy katholikussá lett. Básta mindent elvett és a jezsuitáknak adott s ezek birták 1603. okt. 6-tól 1605. jul. 21-ig.

A Básta-rémuralomtól Bocskay István megszabadította kicsiny országunkat, Kolozsvárt az unitáriusoknak visszaadta templomaikat, iskoláikat, minden külső és belső javaikat. A tanárok és papok visszakerültek Lengyelországból, Toroczkóról, Abrudbányáról.

Ettől az időtől kezdve az unitáriusok csendes birtokában voltak javaiknak a Leopold-féle úgynevezett 2-ik diploma kiadásáig, vagyis 1691. decz. 4-ig. Csupán Bethlen Gábor és I. Rákóczy György zavarták meg a békét. Előbbi ama tettevel, hogy a Magyarországról jött Gyöngyösi András nevű ev. ref. esperes csábítgatásai által reformátussá lett szászoknak adta a kollégium nagy termét imahelyül, utóbbi pedig a szombatosság ürügye alatt fejtett ki nagy tevékenységet itt és a Székelyföldön az unitáriusok teljes elnyomásában. Csodálatos, hogy magyarországi testvéreink, kevés kivétellel, Erdélyt mindig „barbarus“-nak tekintették s mihelyt hozzánk jöttek, úgy igyekeztek boldogítani, mint most Európa üdvözíti a szegény kinaiakat.

Az intézet beléletére a II. Rákóczy György alatti lengyel hadjárat és a pestis volt különös hatással; de döntő és nevezetes befolyással volt Erdélynek a török uralom alól a magyar királyság alá visszamenetele is.

Erdély ugyanis 150 évi elszakadás után az események kény-

szerítő befolyása miatt 1688-ban „visszatért Magyarország királyához.” Bethlen Miklós Bécsből lehozta az 1690. okt. 16-án megállított 1-ső diplomát vagyis a Leopold császártól kiadott diploma mutatványát, melynek 18 cikkelye közül az első így szól:

„*Először.* Az ott (Erdélyben) bevett vallások, templomok, iskolák, parochiák vagy más, mint a mostani papság és egyházi személyek behozatala ügyében, semmi sem másíttatik meg; bármely ellentmondás akár papi, akár világi részről soha az ellen nem nyomván semmit is; úgy mindazonáltal, hogy a katolikusok önköltségükön és így minden más vallások terheltetése nélkül Kolozsvárt, ájtatoskodásuk jelen helyén maguknak templomot építhessenek, úgy Gyulafehérvárt is a kisebb templomot, mely hajdan Báthori Kristóf által emeltetett s el van pusztulva, újra felépíthessék; ugyanazon katolikusok minden helyen, ha kevesen vannak is jövevények, *magánlag*, ha pedig sokan, vallásuk *nyilvános* gyakorlásával és templomépítés jogával bírjanak, úgy, mint más Erdélyben bevett vallások bírnak oly esetben, ha t. i. valamely helyen számra nézve erősebbek.”

A második cikk megerősíti a fejedelmi adományokat, mindenemű jövedelmeket és jószágokat akár magánosok, városok vagy a bevett vallások közül bármely egyház v. iskola részére adattak, úgy, hogy senki se háborgattassék, hanem mindenki azt, a mit most vall és bír, jövendőben is vallhassa és bírhatta a fejedelmek adománylevele szerint stb.

Midőn ezen diplomát 1691. januáriusban Fogarasban tartott országgyűlésben felolvasták, a r. katolikusok az 1-ső és 2-ik cikkelylyel nem voltak megelégedve, magukat megterheltetve vélték.¹⁾ Ez iránt panaszt is tettek a bécsi kormánynál, a minek az lett következése, hogy a császár az 1691. decz. 4-ről ünnepélyes alakban kiadott második, vagyis tulajdonképeni Diploma 3-ik pontjához a következő záradékot tette: „De minekutánna magok a rendek mind a vallás, mind végzeményeik és kiváltságaikra nézve egymás közt egyet nem értenek s a katolikusok a fennirt 1. és 2. cikkelyekben magokat sérelmezetteknek tartják, a szászok pedig régi

¹⁾ Lásd az egész vallásügyi tárgyalást Uzoni F. István Hist. Eccl. kézirati művében és Szász Károly: Sylloge Tractatum, Claudiopoli ecl. művében.

kiváltságait s azok használatát és szokásos jogukat a 3-ik cikkben jobban oltalmaztatni kérik; magoknak a rendeknek érdekében levőnek tartjuk, hogy ama három cikkely körül forgó nehézségeket barátságos kiegyenlítéssel és megegyezéssel, császári királyi helybenhagyásunk mellett elintézni törekedjenek; ez pedig nem sikerülvén, a felekezetek meghallgatása s erdélyi tanácsosainak a feletti véleményök megértése után, magunkra háramlik császári királyi tisztünk szerint elhatározni, a mi jogosnak és igazságosnak fog találtatni.“

Ennek következtében az 1692. márcz. 15-én Szebenben tartott országgyűlés 7-ik cikkelye elrendelvén a felekezetek közti egyezkedést, egy 12 személyből álló bizottság küldetett ki, mind a négy felekezetből 3—3, mely az egyezkedést márcz. 22-től ápr. 22-ig Szebenben, máj. 21-től 29-ig Kolozsvárt, részint írásban, részint összejőve élőszóval kísérelte meg. Az unitáriusok részéről Sárosi János ítélőmester, Joó Mihály fiscalis director és Petrichevich-Horváth Ferencz voltak a bizottság tagjai.

A katolikusok 6 pontba foglalva adták be követeléseiket, melyekben kívánták, hogy legyen püspökük, a jezsuiták bejöheszenek, kapjanak ingyen kész templomokat Kolozsvárt, Fejérvárt és más helyeken, iskolákat és ezekhez dús jövedelmeket.

A három protestáns felekezet márcz. 31-én kérte a katolikusokat, hogy kész templomot ne kívánjanak, mert azt egyik felekezet nagy megbántódása nélkül nem adhatnak, hanem hogy Kolozsvárt, áhítatoskodásuk helyén templomot építsenek s a fejérvári puszta templomot megépíthessék, arra segítséget adnak. Ezen templomok megépítésére és iskolájok fentartására a más három felekezet iskoláinak jövedelmét, mivel igen kevesek s magán egyének adományai, nem adhatják, hanem e végre a magokéból ígérnek egyszersmindenkorra 20,000 m. frtot, úgy, hogy ennek egy részével Monostort kiváltják és a kath. egyháznak adják. Igérték pedig ezt azzal a kikötéssel, hogy a templomokról, iskolákról, azok jövedelméről úgy Kolozsvárt és Fejérvárt, mint másutt is akárhol örökre mondjanak le.

A r. katolikus rendek minden föltételt elfogadtak, de Kolozsvárt is egy templomot kívántak.

A három protestáns felekezet a béke és atyafiságos szeretet

biztosítása céljából Kolozsvárt a reformátusok óvári templomát is odaigérte. Ámde ekkor a katolikusok az unitáriusoknak mellette levő kollégiumát is követelték, mint a templom kiegészítő részét.

A protestáns rendek az unitáriusok meghallgatása és beleegyezése nélkül határozni nem akarván, a négy vallásfelekezetből egy bizottság neveztetett ki, hogy az az eddigi megállapodásokról egy előleges egyezményt készítsen: Ez egyezmény elkészülvén, április 22-én Haller János, Bethlen Miklós, Frank Bálint és Sárosi János által alá is iratott. Ennek 7-ik cikkelyében a kolozsvári unitárius iskolát illetőleg az egyezkedés folytatása május 17-re Kolozsvárra tétetik át s a kir. fő kormányshoz, ítélőtábla, két ítélőmester és a megyei főtisztok mellé mind a négy felekezetből néhány főember neveztetett ki. Az unitáriusok közül ott voltak: Petrichevich-Horváth Ferencz, Petrichevich-Horváth Miklós, id. Toroczky Péter és Toroczky Mátyás. E törvényczikk felhatalmazza a kiküldötteket, hogy a függőben maradt ügyet intézzék el s terjesszék fel az udvarhoz.

Kolozsvárt tehát újból megkezdődött a tárgyalás május 21-én és tartott május 29-ig. Hosszas lenne ennek menetét egészen leírni. Összevonva csak azt említem meg, hogy a róm. katolikusok mindennap újabb meg újabb követelményekkel állottak elő. Előbb azt kívánták, hogy a kolozsvári főtéri templomot adják át nekik s ez esetben a nekik ígért óvárbeli ev. ref. templom a mellette levő kollégiummal együtt maradjon az unitáriusoknak.

E kívánságról az unitárius egyház értesítetvén, hosszas meghányás-vetés után beleegyeznek iskolája átadásába bizonyos kikötések mellett. Miről a protestáns rendek azzal értesítik a katolikusokat, hogy „az három religiók együtt cedállják az óvári scholát az romano-catholicus atyafiaknak,“ de oly feltétellel, hogy az unitáriusok részére adassék át iskolának az a hely, hol a katolikusok „Cultusa“ van minden hozzátartozókkal s a katolikusoknak ígért 20,000 frtból szakíttassék ki annyi, a mennyi az iskola megépítésére szükséges; az iskolához tartozó jószágok, adományok és mindenemű jövedelmek örökre az unitáriusoknál maradjanak.

A r. katolikus rendek ezt nem fogadták el, sőt — kétségkívül felsőbb útasításra — most már nemcsak a kolozsvári piaczi templomot kívánták minden hozzátartozó jövedelemmel, hanem azt is, hogy a hol több templom és iskola van, mindenütt nekik is kész

templom és iskola adassék ahoz való jövedelmekkel együtt; a hol pedig nagyobb számmal lesznek, a templom mindenütt nekik engedjék; Kolozsvárt és Fejérvárt egy egy kollégium minden jövedelmével; a püspök és jezsuiták az országba bejöhessenek; minden ekkleziiai javak négy egyenlő részre osztassanak stb.

A protestáns rendek meggyőződven, hogy a katolikusok követelésének soha vége nem lesz, május 28-án adott válaszukban kijelentették, hogy a mikben Szebenben megegyeztek, a mellett megállanak s minthogy Kolozsvárra csak az iskola kérdése maradt, most az iskolát is átadják, de semmi más követelésnek nem engednek.

Erre a katolikus rendek május 29-én a szebeni egyezményt érvénytelennek, a további egyezkedéseket fölöslegesnek nyilvánítván, kijelentik, hogy ragaszkodnak utóbbi követeléseikhez s bíznak a kegyes és felséges császár kegyelmességében.

Igy az egyezkedés félbeszakadt, mindkét fél bizván a császár igazságos döntésében.

A főkormányshoz az egyezkedés eredményét 1692. július 22-ről azzal a véleménynyel terjesztette az udvarhoz, hogy Kolozsvárt a reformátusok temploma s az unitáriusok iskolája helyett ő felsége az ország jövedelméből építtessen a katolikusoknak Kolozsvárt új templomot és iskolát, miben a három protestáns rendek is segedelemmel lesznek, egyebekben a szebeni egyezményt erősítse meg.

Az országgyűlés végzéseinek Bécsbe vitelére megválasztott Alvinczi Péter mellett mindenik felekezett küldött egy egy követet. Az unitáriusok Petrichevich-Horváth Ferenczet kérték fel, de ez beteg lévén, helyette Dálnoki János kolozsvári tanácsos ment el.

A követek aug. 26-án érkeztek Bécsbe, honnan az Alvinczi sokrendbeli folyamodására 1693. ápr. 9-ről megjött Leopold császárnak úgynevezett pótlékdiplomája, melynek második pontjában a kolozsvári óvárbeli ev. ref. templom és unitárius kollégium s a fejérvári Báthori-féle templom átadását, Monostornak a katolikus egyházak és iskolák javára 15,000 frttal kiváltását parancsolja.

Alvinczi Péter 1693. május 14-ről egy császári határozatot is hozott — az úgynevezett Alvinczi resolútiót — melynek 2-ik pontjában a császár kijelenti, hogy a vallásügy a pótdiplomában el lett ugyan intézve, de kedvesen venné s a hűség különös jeléül tekin-

tené, ha Kolozsvárt a református templom helyett az unitáriusok piaczi temploma adatnék át, mely esetben adjanak az unitáriusoknak segedelmül 5,000 m. ftot.

A római katolikus rendekkel való egyezkedés félbeszakadása után a protestáns rendek folytatták egymásközt a nehézségek elhárítását. Nevezetesen a kolozsvári unitárius ekklesia terjedelmes memorandumot adott be, melyben százados sérelmeit fölsorolva, azok orvoslását kérte, mit a másik két testvér-felekezet elég kedvezőleg intézett el. ¹⁾ Jelesen 1692. jul. 24-ről egy okmány adatott az unitáriusoknak Bánffy György gubernator és több főrend aláírásával, melyben felhatalmazzák őket, hogy könyvnyomdát állítsanak; a háromszéki unitárius ekklesiák és papok az ev. ref. püspök alól, hová Bethlen Gábor tette volt, kivétetnek; a püspöknek Háromszékre szabad bémenet adatik; az unitárius papok hiveikhez szabadon járhatnak mindenüvé, honnan eddig el voltak tiltva; ugyancsak 1692. jul. 24-én a református és lutheranus rendek az iskola iránt is megnyugtatták az unitáriusokat, meghatározván, hogy kárpótlásul iskolának három házhelyet megszereznek a plébánia épület mellett s megépítésére 5,000 frtot ad az ország.

Az Alvinczi által Bécsből hozott határozat 1693. szeptember 16-án Tordán tartott országgyűlésen kihirdettetett s a hivatalok betöltése után a főkormányshék hozzákezdett a felekezeti ügyek elintézéséhez.

Az óvárbeli református templom és unitárius iskola átadása a katolikusok részére kimondatván, gr. Bánffy György gubernátor megrendeli a kolozsvári tanácsnak, hogy a plébánia mellett levő három házat üresítse ki, hogy az unitárius diákok nyolcz nap mulva mehessenek bele; a szabóczéh házat becsültesse meg s erről értesítse. E becslésre az országgyűlés a maga kebeléből Wass Györgyöt, Petrichevich-Horváth Ferenczet és a brassói követet küldötte Kolozsvárra. Október 1-én a becslés s illetve alkú meg is ejtetett a városi tanács kiküldötteinek közbejöttével. Becsültetett pedig a szabóczéh háza 1,500 frtra, Kannagyártó György háza 800 frtra. Utóbbi háznak egy része zálogban volt Keresztesi Sámuelnél 130 aranyban és egy bolt az ev. ref. ekklesiánál 200 frtban.

¹⁾ Sárosi János ítélőmester fogalmazványa a vallásközönség levéltárában.

A követek jelentést tevén, Tordáról október 5-én a következő útasításokkal érkeztek vissza Kolozsvárra:

A kijelölt házak árát a tulajdonosoknak megadván, azokat a házakat mindjárt foglalják le.

A tulajdonosoknak, ha házat találnak, alkudjanak, ha nem, rendeljenek szállásokat. A három házból a lakosokat azonnal költöztessék el vagy szépszerével, vagy erővel.

Az unitárius atyafiaknak az 5,000 frtról szóló kötelezvényt és az említett házakat adják kezökbe és szorgassák, hogy az iskolát a katolikusok részére üresítsék ki.

Monostort Kollatovith Györgytől vegyék át.

Ezek megtörténte után a három protestáns felekezet nevében Wass György, Suki Pál és Fleischer Tóbiás adják át a katolikus atyafiaknak az óvárbeli református templomot, az unitárius iskolát és Monostort.

Október 6-án a lakosokat ki is költöztetik. Október 7-én személyesen megjelenték az unitárius ekklesia gyűlésében az ország rendeletét s kívánták, hogy a diákok azonnal költözzenek ki. De a gyűlés azt határozta, hogy a míg a három házról nem biztosítják s ugyanazon privilégiummal nem adják, a melylyel mostani iskolájukat birták, nem költöznek ki. Többrendbeli üzenetváltás, alkudozás, Tordáról kért és kapott útasítás, biztosítás után, okt. 9-én a küldöttek az unitárius egyház képviselőinek a helyszínén a három házat és az 5,000 frtról szóló kötelezvényt átadták. Ugyanazon nap átvették Monostort is.

Másnap, október 10-én délelőtt Wass György, Suki Pál és Fleischer Tóbiás az óvárbeli ev. ref. templomot és unitárius kollégiumot, délután Monostort átadták a katolikusok küldöttjeinek, Haller István és Bálintitt Zsigmondnak.

Október 10-ike szombat napra esett; egyike az ev. ref. és unitárius lakosok legszomorubb napjainak. Tenger nép gyült az Óvárba. A református templomban Batai lelkész könyörgés után sirás és zokogás közt lehozván a szentkönyvet, az ajtó előtt a kulcsot átadta a biztosoknak. ¹⁾ Aztán 9 órakor megkondult a

¹⁾ Czegei Wass György naplója. Magyar történelmi emlékek, 2-ik oszt. Irók. 1896. 168—170. 1

szomszédban is az unitárius kollégium csengettyüje. Az ifjuság sorakozott s megindult az új helyiség felé a tanárok és tanítványok keserű könnyhullatásával. A tanuló ifjuság száma akkora volt, hogy mikor a sor eleje az új otthonhoz ért, vége csak akkor lépett ki a régiből.

II. FEJEZET.

A piaczi iskola.

1693. október 10—1718. márczius 30.

Az ország az 5000 m. frtot Sárosi János ítélőmesterhez tette le, ki részletekben az ekklesia gondnokainak Rayner Márton és Csanádi Istvánnak adta át, a kiktől az építés felügyeletével az ekklezsia által megbízott Jövedécsi András plébános vette át s az 1695., 1696. és 1697. évekről vezetett pontos számadásában el is számolt.¹⁾ Az iskola építéséről e számadásból nyerünk felvilágosítást. Ebből az tűnik ki, hogy az egész kőmives munkára maga Jövedécsi, egyéb munkákra Bongárdus János és Székely György vigyáztak fel. Élénk részt vett az intézésben P. Horváth F. és Sárosi János ítélőmester főemberünk is.

¹⁾ Lásd e számadást a vallásközönség levéltárában fasc. docum. A nro 11. Ennek érdekes bevezetéseül ezt írja Jövedécsi: «Anno 1695. die 11. mensis May kezdettünk Isten kegyelmességéből az új scholánk építéséhez, melynek helye Nmzts Tholdalaghi András uram és az plébánia házak között vagyon, melly scholánknak való házak voltak délről úgy, mint T. Nemzetes Keresztesi Sámuel uram háza, közbül Kannagyártó György háza, az harmadik a plébánia ház mellett a Szabók czéh házak. Ezeknek a megnevezett házaknak a nemes ország az elébbeni possessoroknak bömértékben az árát letévén, assignálták az unitária religion levő Ecclesiának az óvárban lévő hires és nagy schola helyében bizonyos és az nemes országtól arra választatott Commisáriusi, ugmint Tekénts Ngs. Haller István, Nmzt. Wass György, Suki Pál és Tóbiás Fleischer uramék által Mivel pediglen alkalmatlan és elégtelen lakóházak voltak, lévén feles deákink és scholánkba járó ifjuságaink, kénytelenítettünk alkalmatos lakóhelyeket számokra építeni. Annak okáért az becsületes Ecclesiától bizonyos számu pénzt percipiálván erre a szükségre. Én Jövedécsi András a Colosvári unitária Ecclesiának plébánussa, mellyet ilyen rendel erogáltam, a mint következik.»

Az építéshez 1695. május 11-én kezdettek hozzá s 1697. májusban végezték be. Minden munkát házilag és napszámban, pénzfizetés és kosztadás mellett végeztek. Ügyes mesteremberekben nagyon szegény volt akkor Kolozsvár, mert 3 kőmives pallért Segesvárról, más kőmiveseket Toroczkóról, Szt.-Lászlóról; kőfaragókat Bethlenből és Brassóból, téglavetőket és ácsokat Medgyesről fogadtak és hozattak.

Az építéshez szükséges nagymennyiségű „boltó- és rakó-követ“ részint Szucság-ban „Kukukfészekben“ a Gyerőfi Györgyné, iskolánk egyik legnagyobb jótevője és Macskási Boldizsár kőbányájából, részint a bácsitorokban hányatták. Jövedécsi megjegyzi, hogy a bácsitorokban most kezdetek először követ hányni, mi végett a föld elhányásával 7 napszámos 4 nap dolgozott.

Téglát Korodon vettettek mintegy 45,000-et. Faragásra való követ Iklódon Tholdalagi András unitárius főúr ajándékozott, melyeket ott helyt is faragtattak ki. Zsendelyt Valkon készítettek.

1695. május utolsó felében a régi házakat lebontván, június 2-án tették az első fundamentum követ. Ez évben csakis a fundamentumot végezhatték be, rakván 224 öl kőfalat.

1696. tavaszán újból folytatván a munkát, augusztus 8-án fogtak a felszaruzás és héjazáshoz. A számadásból nem vehető ki, hogy hány szobát építettek. Csak annyi világos, hogy a kőmivesek 161 öl kőfalat raktak és a lépcsőt is egy szobának számítva, 16 bolthajtásért fizettek; e szerint 15 szoba lenne.¹⁾ A folyósó boltozásáért külön 50 forintot fizettek. Az ajtófelek és ablakráámák is mind faragott kövekből voltak.

Az ország által adott 5000 m. ft. mellé egyesek adakozásából gyült 224 m. ft. 11 pénz. Ezenkívül számosan ajándékoztak: szarúfát, gerendát, zsendelyt, szarú és léczszeget stb. Az ekklésia is tetemes összeget költött, mert egy későbbi adat szerint ez iskola 12,000 frtba került az ekklésiának.

Alig végezték el az építést az ekklésiát ismét nagy csapás érte. Ugyanis 1697. május hó 6-án oly égés támadott, mely elham-

¹⁾ A Consist. levéltárban meglévő egy későbbi leltár szerint is 15 szoba volt, az abc 15 betűjével jelölve; a földszinten — a mint kivehető — boltok voltak. Tantermekkel összesen 39 helyiség.

vasztotta Szentegyház, Bel-közép, Király és Farkas, Torda-utczákon kívül leégett a piaczi két templom, a torony és harangok, körötte volt összes épületek, kollégium, csak a puszta falak maradtak.

Az unitáriusok ki lévén merülve Dr. Dimián Pál rectort segedelem gyűjtés végett május 27-én Hollandiába küldték a remonstrans testvérekhez, a ki 1698. augusztus 1-én tért vissza s hozott 17.201 frt 11 krt. Az ő távolléte alatt a rectorst Kolosi Márton s ennek betegeskedése s 1698. márczius 1-én történt halála után Szaniszló István vitték.

Ez időben a tanárok száma csak kettőre szállott le, ugyanis Esserus Henrich nevű tanár, — ki 1694 óta tanár és a szász unitárius ekklézsia papja — és Roscius J. Ákos, ki előbb az unitárius szász pap káplánja — aztán a görög nyelv tanára volt — 1699. deczemberében titkon Szebenbe szöktek s ott lutheránusokká lévén tanárokká alkalmaztattak.

Egy másik megemlítendő nevezetes esemény a Gyerőfiek erőszakos elvitele a jezsuitákhoz. A Gyerőfiek anyakönyvünk tanúsítása szerint eleitől fogva mind unitáriusok voltak. Gyerőfi György azonban az osztrák uralommal hatalmaskodni kezdő jezsuiták biztatására katolikus lett. Neje Kemény Kata, ritka buzgó unitárius nő, gyermekeivel: 3 fiú és 2 leánynyal megállott hite mellett, miért sok üldözésnek volt kitéve. Férjének 1694. márczius 12-én történt halála után fiait az unitárius collégiumból a jezsuiták katonái karhatalommal magokhoz vitették 1699. májusban. Hiába volt minden kőnek megmozdítása, hiába Kolozsvári Pál rectornak Bécsben menetele, nem bocsátották el, hanem szoros őrizet alatt tartották, míg a fiúk 1703. novemberben újra visszaszöktek az unitárius kollégiumba s végig ott is maradtak.

A 18. század elején mély nyomokat hagyott a mi iskolánk történetében is a Rákóczy szabadságharcz. Már 1703. végső hónapjaiban a kuruczok megjelenésével megzavarodik a rendes fegyelem, mind gyakoriabbak a mulasztások, rakonczátlan kihágások, engedetlenségek. Deczember 22-én egy német katonatiszt jelent meg két városi polgárral az iskolában, megvizsgálni mi van benne és hányan vannak, összesen 80 diákot talált, a mi elég szép szám azon időben (fasc. r. sch. III. 121. b). 1704. folytán egész október 29-ig mikor a város megadta magát, a kuruczok csaknem mindennap

mutatkoznak a város körül, a kit megfoghatnak, magokkal viszik, a marhákat elhajtják, a külvárost hol itt hol ott felgyújtják, a várost őrző németekkel és ráczokkal mind egyre összecsapnak. A városból a kiszökések napirendre lépnek, de a németek keményen büntetik a kit rajta kapnak. A diákok közül legelőbb Suki János secundanus szökött ki a szolgálójával ápr. 11-én (fasc. r. sch. III. 127. c). Egy Szénaverősi nevű szász diákot elfogván, levelet küldtek a commendánsnak, de előbb megeskették, hogy a válaszát visszaviszi, vissza is vitte április 30-án s visszabocsátották a városba, de nemsokára ez is kiszökött a kuruczokhoz. Sokan fürödni, vagy halászni kéreztek, s végképpen a kuruczoknál maradtak. Október 29-én a város egyezség után feladván magát a még bennmaradt tanulók fegyverfoghatói is többnyire kuruczokká lettek, úgy, hogy ezután az egész Rákóczy-szabadságharcz alatt a tanulótság jobbára csak a gyenge testalkatúakból és gyermekekből állott, kikkel a tanítást úgy, a hogy ily háborus időkben lehetett, fentartották.

A kuruczok 1704. nyarán a gabonatermést a város határán elégettetvén, tanárok és tanulók oly szükségbe jutottak, hogy 1705. február havában a Rákóczy vezérei Teleki Mihályhoz és gr. Csáki Lászlóhoz kellett segélyért folyamodniok, a kik Tordáról utalványoztak is 400 véka buzát. (f. r. sch. III. 141. c).

A szatmári békekötés tehát a Rákóczy-forradalom lezajlása után az unitárius egyház is lázasan kezdett ügyeinek rendes merdebe tereléséhez, iskolánk jó karba hozásához, de a sötét felhők még csak most kezdetek feje felett igazában tornyosodni, hogy azokból lesujtó villám mindent felperzseljen.

1713-ban még neveztek ki az unitáriusok közül is az ország kormányzó főtanácsába 2 tanácsost a Biró Sámuel és Simon Mihály s egy ítélőmestert Sándor Gergely személyében, valamint a kir. táblához V. Dániel Ferenczet, Balogh Zsigmondot és Maurer Gábort.

De ezután 1791-ig magasabb hivatalba egyetlen unitáriust sem tettek, sőt a hol lehetett városokon és megyéken is minden hivatalból kizárták. A lélekvásárlás is megkezdődött, főrangú és más jeles embereinket ha nem is sikerült ígéreték, rang és hivatal által áttérésre birni, kiskorú növendék-fiaikat hálózták bé a jezsuiták, sőt a házassági szövetségek kötésére is intricájok minden eszközeit felhasználták s a hol egyszer sikerült vegyesházasságot létrehozni,

ott mindaddig vége volt a családi békének és boldogságnak, míg az unitárius fél élt, vagy át nem tért.

Az országban szanaszét jártak tiszta unitárius községekben is hozzájuk méltó prédikációkat tartottak, a hol sikerült a katolikus lakósokat is fellázították.

Azok élén az unitárius templomokat megrohanták, elvették, vagy katonai karhatalommal elfoglalták. Így tartott e krisztusi térítés az egész XVIII. sz.-ban a II. József trónraléptéig.

Az unitáriusok mindig Kolozsvárt voltak a legerősebbek, itt volt egyetlen főiskolájuk, gazdag polgáraik. János Zsigmond után minden nemzeti fejedelem itt törekedett első sorban meggyengíteni. Láttuk fennebb, hogy Básta is itt próbált halálos csapást mérni reájuk. Báthori Gábor és az utána következő református fejedelmek számos módot találtak és alkalmaztak elnyomásukra. Nem csoda, hogy az osztrák kormány is — kétségkívül a jezsuiták által sugalmazott Kolonics Lipót esztergomi érsek tanácsára — legelső áldozatnak ezeket jelölte ki.

Kolonics Lipót kardinális 1699. július 4-ről kelt levelében felszólította volt az unitáriusokat, hogy Kolozsvárt a piaczi templomukat az óvárbeli temploméért adják át cserében a katolikusoknak, ígérve, hogy ha ezt teszik, az udvar minden privilegiumaikban és jogaikban meg fogja hagyni és erősíteni. Erre az unitáriusok nem állottak reá, pedig meggondolhatták volna, hogy a hatalmasak óhaj-tása akkor különösen parancsolatnak volt vehető, annál is inkább, mert intő példa gyanánt állott előttök a magyarországi protestáns felekezeteken elkövetett üldözés és hallatlan erőszakoskodás.¹⁾ Nem-sokára rájöttek, hogy ha önként nem adták, elveszik erőszakkal. Már 1716. elején hire kezdett lenni, hogy az unitáriusoktól a piaczi templomot elveszik. Mende-mondának tartották, de csakhamar a szomorú valóra ébredtek. Ugyanis 1716. márczius 30-án gróf Stainville Erdély hadi kormányzója megjelent Kolozsvárt s miután minden unitárius házat megrakott katonákkal, a kik 3 napig hallatlan erőszakosságot követtek el, a piaczi templomot és plébánia házat minden hozzátartozókkal elfoglalta s azt a katolikusoknak átadta.

¹⁾ Ezt a megígért 5000 frtot II. József császár 1783-ban ki is fizette a kolozsvári ekklesiának s a magyar útczai templom építésére fordított.

Ugyanekkor elfoglaltattak a r. kath. püspök kivánságára:

- a.) Az unitáriusok részére Kmita Andrásné által ajándékozott s a nagy égés után az ekklesia költségén 4478 mft 81 dral felállított könyvnyomdát.
- b.) Uj harangok és óra, mivel a régiék kétszeri égés által elolvadtak.
- c.) A templom körüli boltok, melyeket részint János Zsigmond, részint az unitáriusok építettek volt, s melyek szintén elégték volt 1697-ben.
- d.) A nagy templom mellett 3 ólre volt; János Zsigmond által épített kisebb templom.
- e.) A Sztpéter külvárosi iskola hely és templom, melyet hasonlókép az unitáriusok saját költségükön építettek volt; ugyan itt egy 3 kövű malom.
- f.) A plébánia mellett északról, a monostor-utcza szegletén levő két ház, melyek közül egyiket Szentiváni Márkos Dániel püspök testálta volt, a másikat 1699. október 28-án Sebesi Jánostól és feleségétől Sárosi Zsuzsánnától 1700 mftal vették.
- g.) A várostól zálogban birt jószágok *Véczk*, Gyurka-kabala-Tormapataka, melyeket 10.309 mftban; az *apahidai* jószág, melyet 3550 frtban, a *korodi*, melyet 1000 mftban; *Asszonyfalva*, Alsó és Felső *Füle*, melyet 3321 mftban — együtt 18.180 mftban tartották.
- h.) Követelte a püspök a Szentlélek-Szent Erzsébet aggházat is, (Xenodochium) melyekre nézve az unitáriusok azt felelték, hogy azok a városéi.

Az iskolát és ennek quártáját is követelte a hid-utczában levő quárta házzal együtt, de az ekklesia az unitárius státusra hivatkozott ezekre nézve. Az unitárius státus ellenmondott s a május 1-jére Szebenbe összehívott országgyűlésre provocált. Az országgyűlés ezen sérelmet nem vette fel, hanem gr. Steinvilléhez utasította. Az unitáriusok recursust jelentettek az udvarhoz, de a recursus nem engedtetett meg, hanem augusztus 12-re egy speczialis bizottság (Commissio) rendeltetett Kolozsvárra, mely a katolikus püspök Mártonfi György és az unitáriusok követeléseit és bizonyítékait megvizsgálja. Ez a bizottság augusztus 12-től augusztus 25-ig 6 ülést tartott. Ehez az unitáriusok aug. 17-én beadtak minden

végrendeletet, ajándékozó leveleket, jószágokról, házakról szóló zálogos és örökös szerződéseket, kimutatván, hogy mindenek unitárius pénzen szereztettek. Ez előtt a plébánia $\frac{1}{4}$ rész dézmának az unitáriusok azon okból kérték nálok hagyását, mert I. Leopold ezért a r. katolikusoknak 7 szász falú dézmáját adományozta, mely jóval több, mint ez a quártalítás. Az iskola quártáját pedig azon adománylevelek alapján kérik, a melyekkel bírták, felhozván azt is az 1692-ki vallásos egyezkedéskor az iskola quártája nálok hagyatott s a katolikusoknak épen ezért Monostor tanulmányi alapúl kiváltatott és átadatott.

A bizottság munkájában a plébánia quártájáról nincs semmi említés, kétség kívül azért, mert a kolozsvári unitárius ekklesia azt még a bizottság ülései előtt át engedte volt püspök Mártonfi Györgynek.

Az iskola quártájáról és a quárta házról s hozzá tartozókról a bizottság úgy nyilatkozott 1716. aug. 26-ról, hogy azokat ugyan a János Zsigmond donációjából bírták; de miután ezen fejedelem donációi sehol sem érnek semmit, a r. katolikusoknak adandók, s addig is sequestrum alá tették.

Ezen bizottság véleményes javaslata folytán 1716. aug. 31-én gr. Steinville parancsolatjából a quárta sequestráltatott is s így volt 1717-ben is. E két évben csak az iskola dézmája volt: 318 véka búza, 29 véka zab, 4 véka köles és 692 veder bor.

A kütső jószágokból is jött összesen: 1475 véka búza, 79 véka árpa, 25 véka zab; dézma juh 14 db., bárány 27 drb., sajt 113, gyapjú 60 darab, = 698 mfrt 40 dr.

Kész pénzbevétel 2495 mf 56 $\frac{1}{2}$ dr., melyből 698 mf. 40 dr. a sok ajándékozás miatt eladott templomi edények ára volt. (Lásd ekkla. Prof. L. 342. 362. és 363. l.) Az unitáriusok e két év alatt remény és kétség közt voltak, többször tettek kísérletet a Bécsbe menetelre, de engedélyt nem nyertek.

1718. márczius 30-án gr. Steinville újból megjelent Kolozsvárt, s rá izent az unitáriusokra, hogy az udvar parancsolatjából adják át az iskolát, a quárta házat, az iskola és a plébánia mellett levő két házat is. Az unitáriusok okúlva a két év előtti kegyetlen execution, tapasztalva, hogy az Istenen kívül sehol pártfogóra nem találhatnak, nem ellenkeztek, hanem a kért javakat ő felsége parancsolatjára átengedték. Így utolsó javaktól is megfosztattak. A tanuló ifjúság április 1-én az iskolából kivonúlt és elszéledett.

III. FEJEZET.

A magyar-utczai iskola.

A szó teljes értelmében semmi nélkül maradott unitáriusok főemberei Kolozsvárt összegyűlvén, az egyház igazgatási rendszerét teljesen új alapokra fektették, ¹⁾ ápr. 8-án főgondnokokat választottak, és pedig a Kolozsvárt lakó gubernialisták közül Biró Sámuel és Simon Mihályt s ezek segédjeivé a plébánost és püspököt; a vidéken lakók közül Sándor Gergely ítélőmestert, Dániel Ferenczet és Gidófalvi Gábort; továbbá Bongordus Jánost és Teleki Ferenczet a Kolozsvárt lakó főgondnokok segédjeivé, hogy ha amazok hivataluk, vagy betegség miatt nem vihetnék az ügyeket, ezek folytassák. A vármegyékről és székely-székekről is gondnokokat választottak az esperesek mellé. Pénztárnoknak Kmita Jánost és búzaperceptornak Jövedécsi Andrást.

Ezen gondnokoknak főleg kötelességévé tétetett, hogy igyekezzenek minél több jóltevőt szerezni s azok nevét és adakozásuk mennyiségét jegyzékbe írván, küldjék a főgondnokokhoz. A mit gyűjthetnek, haladék nélkül küldjék a perceptorokhoz s mindenek felett igyekezzenek állandó jövedelmet is szerezni u. m. jószágot, bor vagy búzabeli dézmát stb.

Ezen határozat minden ekklesiában kihirdettetvén, az administratio „Census elemosinarii“ cím alatt megindult. A gondnokok és esperesek oly buzgón működtek, hogy már

jun. 26-ig (1718.)	113	frt	17	kr.
szept. 18-ig „	331	„	89	„
„ 20-ig „	79	„	36	„

Összesen: 524 frt 42 kr. adatott be a pénztárnokhoz; gabona is szépen gyűlt.

Az ekklesia iskolai helyiségnek ajándékozta az u. n. Huszár-házat (b.-magyar utca északi során).²⁾ E házban tartották a kör-

¹⁾ Lásd bővebben «Kollégiumaink megmentése» cz. a. Ker. Magvető. 1877. 257. l.

²⁾ Fasc. IV. 223. A «Huszár-ház» abrudbányai Sebessi Béniné, Szőrös Erzsébet testamentumából ment volt az ekklesiának. Huszár Mihály adós volt e nőnek 1000 drb. arannyal, ezt hagyta az ekklesiának, mely e házat és külsőségeket aztán per útján vette birtokába.

nyékbeli unitáriusok az Isten tiszteletet 1716. márcz. 30-tól 1718. ápril. 1-ig, mikor az ekklesia iskola házul ajándékozván, mindjárt másnap hozzá is fogtak a szükséges javításokhoz és átalakításokhoz úgy, hogy máj. 10-én az isk. főnök, Köpeczi Derzsi Boldizsár 10 tanulóval beköltözött és a tanítás megkezdett.

Gr. Steinville azonban úgy az istentiszteletet, mint az iskolázást jul. 29-én betiltotta. Az istentiszteletet nyolcz nap múlva megengedte ugyan, de az iskolázást nem. E végett, és hogy követeket küldhessenek Bécsbe, kérelmet adtak be Steinvillehez, a ki aug. 25-éről azt feleli, hogy követküldést nem enged, de kérelmet küldhetnek — a tanítás megengedését hallgatással mellőzi. A folyamodást, melyben kérték a császártól az ifjúság taníthatásának megengedését, el is küldték Bécsbe. Miként nyertek aztán szabadságot az iskola megnyitására, arról adatokat nem kaptam.

A Huszár-házban a földszinten volt 4 szoba, az emeleten 2 szoba, az égések által igen megviselt állapotban. A mint az ekklesia jegyzőkönyveiből és egy 1723. febr. 19-én írt leltárból¹⁾ kitészik, az ekklesia 1722 és 1723-ban az emeleten még 2 szobát toldott a meglevőkhöz, még pedig nagyobbára a diákok által font vesszőből, s így lett összesen 8 szoba.²⁾

E Huszár-féle telekhez 1725. nov. 27-én Pálfi Zsigmond püspök és az ekklesia s iskola gondnoka, Teleki Ferencz, megszerezték Kövendi Dánieltől a Szappan-utczába vezető sikátor magyar-utcza felöli szegletén levő Szigyártó István-féle telket 175 mfttal a közadakozásból gyűlni kezdett állandó alapból.³⁾ Hogy ez alapcsönkulást ne szenvedjen, Biró Sámuelné, V. Dániel Klára ajándékozott 60 mftot. Toldalaghi András még a mult száz végén ajándékozott volt egy veres tokban álló, hosszú lábas, fedeles ezüst poharat a végre, hogy ezt hordozzák a püspökök a zsinatokra s ott használják. Ezt a poharat az 1725. jun. 29-én Szováton tartott zsinat eladatni határozván (Prot. Cons. 325. 1.), megvette a torocz-kói ekklesia 60 mfttal. Ezt az összeget is a telek árába adták s

¹⁾ Lásd a leltárt fasc. scholast. III. végső számozatlan lapján.

²⁾ Kolozsvári ekkla. Protoc. N. 36. 1. és Gyergyai Pál jegyzeteit 1722. és 1723-ról egy iv papiron e Protoc.-ba szabadon betéve.

³⁾ A vásár szerződés a levéltárban fasc. H. 3.

collectából még 55 mfttal pótolták. Ennyiben tehát az iskolai telek alapítói V. Daniel Ferencz és Toldalaghi András.

Egy 1725. decz. 2-án felvett leltár szerint¹⁾ e Szigyártó J.-féle telken a magyar-utcza felől volt egy ház s ebben földszinten 2 szoba és 1 pincze. A kapú közéből is egy szobát csináltak. Ennek a teleknek a végében, a Szappan-utcza felőli szögleten 1726. márcz. 6-án megszerzett Pálfi Zsigmond püspök egy pusztá kertet Erdélyi Boldizsártól „azon ekklésia scholájában Commoráló deáki ifjúság habitaculumának megbővítésére“ 9 mf. 60 krral²⁾, mely összeget 1727-ben az állandó alapnak szintén megtérítették. A Huszár-féle telek háta megett volt még egy telek, melyet Hentes Szatmárⁱ Istvánnétól 1742. máj. 6-án 100 mfrttal, az állandó alapból, megvásárolt Gyergyai Pál curátor és Nagy György ekklai jegyző.³⁾ E telken csak egy sövényből font 2 kis szobás ház volt.

Igy lett mostani főiskolánk telke négyszög alakú, lévén határai délről Belmagyar-utcza, keletről a sikátor, északról Görbe-Szappan-utcza, nyugatról a Pákei-család telke, s ekkorának maradt 1819. november 30-ig.

A tanuló ifjúság száma folyton szaporodván, 1759. július—októberben a telek Szappan-utcza felőli végében — keresztben — vesszőből 4 új szobát fontak a diákok, melyeknek Ázsia, Afrika, Amerika és Európa neveket adtak. Erre és más apró javításokra költöttek ez évben 385 mfrt 36 krt és 44 véka búzát.⁴⁾

Erre adakoztak:

a) Collectából 1748-ban gyült	60 mft.
b) „ 1759-ben „	240 mft. 76 kr.
c) P. Horváth Rebeka 1759. jul. 20-án	100 mft.

Összesen 400 mft. 76 kr.

1765. és 1766-ban a sikátor felől fenyőborokafákból újra 4 szobát építettek; Magyar-utcza felől 2 faszobát kőből újra raktak; a földszinti nagy szoba (u. n. Róma) mennyezetét bolthajtással s

¹⁾ Fasc scholast. III. végső lapján.

²⁾ Vásári szerződés fasc. H. 4.

³⁾ Vásári szerződés fasc. H. 5.

⁴⁾ Nagy Mihály isk. főnök számadása 1759-ről fasc. docum. I. 20. 21. és fasc. transpor. I. 34.

az emeletre vivő falépcsőket kővel cserélték ki és a szükséghelyet a telek közepéről észak-nyugati szegletébe helyezték.

Ez építkezés is közadakozásból történt és pedig gyűlt összesen 455 mft. 84 dr.¹⁾, melyből elkelt 413 mft. 93 dr. s isk. főnök-nél maradt közszükségekre 41 mft 96 dr.¹⁾

Ily toldott- foldott állapotban maradt az épület 1779-ig, dísztelen kinézésével magára vonván a járó-kelők szánakozó figyelmét. Volt az egészben 18 szoba, 4 tanterem és mellék helyiségek.²⁾

Az annyiféle módon és időben összetákolt épületek nem is tartottak sokáig. P. Horváth Ferencz 1778. jun. 20-án főgondnokká választatván, Kolozsvárra sietett az iskolai s más ügyek gyökeres megismerése végett s már nemcsak az újabb épületeket, hanem a régi Huszár-féle házat is összeomló félben találta, a mint kitetszik Maurer Sámuel főgondnok-társához 1778. október 18-áról írt leveléből, a kit e szomorú körülményről értesítvén, kéri, hogy a székely atyafiakat készítse elő a segélyadásra.

A következő 1779. évi máj. 11-éről ugyan e főgondnokunk körlevelet intéz mindenfelé az országba, melyben elmondja, hogy a tanítóház leszakadó félben van, s tarthatni attól, hogy tanuló ifjainkat oda öli. Különben is a helyiség oly szűk, hogy a theológiát tanuló ifjaknak negyedrésze sem fér bele.

Aztán az iskola thékája is oly szoros, hogy darab időtől fogva a jóltevők által ajándékozott, vagy testált könyvek a földön egymás hátán vesztegelnek benne. Ezért elhatározták, hogy alakítsák át a tanító-házat (a mai 18-ik számú szobát) lakószobává, az alatta levő lakószobát (a mai 28-ik számú u. n. német tantermet) thékává és építsenek egy új auditoriumot.

A kőmivesekkel meg is alkudtak 750 rfrtban, „de ezen kevés költségre is — úgy mond — semmi fundusunk nem lévén, kénytelenítettünk jószivú, kegyes atyánkfiai adakozásaira szorulni, noha a pénznek felettébb megszorított szűk volta reménységünkben kevésbé csüggedeztet; ellenben azon kevés summának kicsinysége, valamint kedves atyánkfiainak szentséges vallásunknak megmaradásában munkás készsége bátorít, hogy kit-kit arra rendeltetett atyánk-

¹⁾ Fasc. docum. C. 23. sz. és Protoc. Gen. Cons. 249. l.

²⁾ Kozma M. Hist. Unitarior. III. 517. l. kézirat

fiai által megtaláljunk, hogy az azok által előmutatandó listába bejegyezze, hogy ezen esztendőben mennyit adhat két versben, u. m. a közelebb következő zsinatra és másodszor Szt.-Mihály napjára.

A kik pedig egyszerre mind megadhatnák, avval is Istenünkhöz, szent vallásunkhoz, keresztény atyánkfiához és felebarátainkhoz való szent igyekezetünket mozdítanak elé. Ebben mutatandó szives indulatra mozdítson kit-kit a tehetsége szerint való adakozásra a bizonyos, örökké való jutalom.“ stb.

E körlevelet mindenik espereshez és inspector curatorhoz elküldvén, meleg hangon kéré őket, hogy osszák fel egymásközt a maguk körükben való járásnak terhét s járjanak el minden rendbeli atyafiakat a maguk személyök szerint, s annyival is inkább unszolják „mert nincs ma rendünkön se úr, se asszony, se nemes, se nemtelen, se ekkla, se privatus, a kinek szüksége ezen építésben fenn ne forogna; mert ha tanító-házunk nem léssen, se fiaink, se atyánkfiái, se papjaink tanítottak nem lesznek, mely szegény társaságunknak teljes elapadását szerezné.“ Aztán így folytatja. „Az építés oly szükséges, hogy daczára a szűk pénznek, és annak, hogy az ő saját megkezdett építése is félben áll, mégis 100 mfrtot szánt és ígért s találtak mások is, kik az Isten anyaszentegyházának építéséhez való szeretetőket nállánál még bővebben is ajánlották. Ezért nem is kételkedik, hogy az esperesek és insp.-curatorok is köreikkel együtt ezen szükséges jónak előmozdítására mindent megtesznek, a mire atyafiságos szeretettel újból meg újból kéri is.“

Az azon évi jun. 20-án Árkoson tartott zsinatra némely esperesek már 459 frtot hoztak az építésre, melynek terve és költségvetése szintén beadatott. Az adakozásban nyilvánult szép siker, a mint következtetni lehet — annyira felbátorította a zsinatot, hogy a kollégium egész homlokzatának újra építését elhatározták, felkérvén az espereseket és insp.-curatorokat, hogy tegyenek javaslatot, hogy mindenik ekklésia — vagyona arányában — mennyit áldozzon e célra és annak megfizetésére hathatósan ösztönözzék is az ekklésiákat.

Az építés vezetésével Bartha Mózes pénztárnokot, egyházunknak egyik legbuzgóbb és legáldozatkészebb tagját kérték fel, a ki aug. 3-án értesíti Horváth F.-t, hogy a kőmivesekkel 2000 frtban megalkuván, az építést jul. 19-én elkezdette s pénzre van szüksége.

Horváth F. aug. 10-ről irt válaszában sokalja a 2000 frtot, de „ám legyen — úgy mond — csakhogy a tervnél nehogy többre menjünk, vagy új fundamentumot építsünk, a hol t. i. nem volt épület, azért a tervet hitelesíttesse, hogy szükség esetében megmutathassuk, hogy e fundamento semmit se építettünk. Az építést kölcsön vett pénzzel is szorgalmatosan folytassa, mert félős, hogy a kaali és gálfalvi templomok ügye, mely most van legfelsőbb elhatározás alá küldve, ellenünk dől el s akkor a collegium építésétől is elrekesztünk.“

Az adakozás iránt táplált szép remény azonban nem igen teljesült, mert aug. 3-ról panaszos hangon irt az esperesekhez, közölvén velök a Bartha által kiküldött tervrajzot és levelet, hogy megértsék miben áll a dolog. Mély sajnálatát fejezi ki az inspector-curatorok s különösen az esperesek nagyhidegsége felett, midőn ezen szent igyekezetnek előmozdításában meg sem mozdulnak, holott elég rendelkezések tételnek mind írásban, a mit meg is unt, midőn látja, hogy nincs semmi eredménye, mind szóval a zsinatkor. Pedig maguknak az espereseknek kellene ezen leginkább örvendezni és mindeneket mentől nagyobb hathatósággal serkentenii.

„Vévén és megértvén azért — úgy mond — tisztelendő uram ezen levelemből mostani szorongattatásunkat, végképpen kényszeritem a rendelés szerint kötelessége teljesítésére, és legottan maga, notariussa és insp.-curator uraim meginduljanak, listába vevén minden patronus, nemes és közrendű atyánkfiait, s megmutatván mind előre, mind most küldött leveleinket: mentől nagyobb szorgalmatossággal gyűjtsék az adakozásokat, elküldvén katalogusokat a pénzzel együtt, hogy abból ki mit ad s ki nem ad, megtudhassuk, melyet jövődjő jó emlékezetre mind magamnál, mind a Gen. Protoc.-ban akarok hagyatni. És ezt kinek-kinek meg is lehet mondani, hogy szégyen lesz emlékezetre hagyni a felette kevés alamízsát, holott megtetszik a küküllő- és marosköri adakozásból, hogy közönséges pap is ad 30 mfrt, cancellista, a kinek csak pennája az ekéje, 4 rfrtot, s maroszéki jobbágy ritka, ki alább adott, vagy ígért egy máriásnál.“

Irja továbbá, hogy a zsinati határozat szerint az ekklésiának is részt kellett venni, normául vehetik a jobbmodúak Szentgericzét, mely 8 mfrtot, a közepesek Déstálvát, mely 3 mfrtot, s a

legalsók Szőkefalvát, mely 1 mfrtot adakozott, s az oda bevaló ekklesiák is jövedelmükből ezen szükségét e szerint segítsék. A belső emberek pedig meg se gondolják, hogy a pap 2 frton, a mester 1 frton alól conferáljanak, meggondolván azt, hogy egész életöknek alapja azon iskolából van. Azon feljül tehetsége szerint az Istenhez tartozó háládatosság, szöntséges vallásunkhoz való buzgóság kit mire viszen, meglátjuk és tapasztaljuk. Mindezeket pedig az ígéretekkel és felszedett alamizsnával együtt 2 hét alatt egy mestertől küldjék el neki, mert minden magán dolgát félretevén, aug. 23-án az építés megtekintésére Kolozsvárra megy s egyuttal a pénzt is kiviszi.

E hathatós felhívásnak meglelt a kivánt eredménye. A főcurator az espereseknek rendre szépen megköszöni szives fáradozásukat, s a küldött összeget épen úgy veszi, mintha neki küldötték volna.

Az építés — a mesteremberek lanyhasága miatt — lassan haladt, úgy, hogy ámbár az íjúság is csak nov. 1-én gyült be, mégis ez évben felénél alig végeztek el többet.

Az 1780-ik év tavaszán újból megkezdődött az építés s meg a fáradhatatlan főcurator kérő, köszönő, dorgáló és buzdító sűrű levelezése is, a minek köszönhető, hogy aug. 15-re készen állott a magyar utca hosszában, a régi fundamentumra emelt egy emeletes téglá épület. Ugyanezen a napon a Repr. Cons. ülésében, melyen jelen volt a professorokon és a két pénztárnokon kívül Horváth Ferencz főcurator, Zsuki László a kolozsvári és Pápai István a tor-dai gymnasium felügyelő gondnoka, meghatározták, hogy a kollégium külső része a további intézkedésig a Consistorium előtt tudva levő okokból, kí ne vakoltassék, — továbbá, hogy a sikátor felől való része is, a megépített részével egyenlőleg felépíttessék és egyenlő fedél alá vétessék. De minthogy erre a fundamentumot erősíteni, sőt a régi helyett új fundamentumot is építeni kell, ezt pedig engedelem nélkül tenni nem bátorságos, (!) azért a megirt csonkaságnak felépítéséért a fels. kir. guberniumhoz kell folyamodni, jelentvén azt is, hogy az iskola fentartásáért ugyanazon fedél alá s ugyanazon alapra minő reparatiót tettek. A szükséges engedély kieszközlését újból a főcuratorra és Lázár István prof.-ra bizták.¹⁾

¹⁾ Horváth F. 1780. sept. 23 ról írja, N. Lázár István profes.-ral nem-sokára Szebenbe megy.

A közben a belső felszerelés is elkészülvén, 1780. decz. 3-án az auditoriumban nagy számú pátronusok és városiak jelenlétében fényes ünnepet tartottak, mely alkalommal az ifjúságnak a Horváth F. iránti háláját ifj. Kozma Mihály fejezte ki, hasonlítván az ő érdemeit a templomot építő Néhémiás profétához.

A kollégium magyar-utczai homlokzata a régi fundamentumon egy emeletre véve tehát készen állott, de a sikátor felőli részén az 1765-ben fából épített négy szobából álló része földszintes maradt.

Ennek a földszinti résznek is új fundamentumon emeletre építésére engedély nyeres P. Horváth Ferenczre és Lázár I. profes.-ra bizatván, a fentjelzett consist. végzésben: a főcurátor ez ügyben is oly fényesen kimutatott buzgósággal járt el. Előbb Lázár Istvánnal, azután egyedül addig járt Szebenbe a guberniumhoz, míg 1780. nov. 23-ról kinyerte a decretumot, mely az építési engedély megadását attól teszi függővé, ha oly összeget tudnak kimutatni, melyből az építést az adózó nép minden megterheltetése nélkül eszközölhetik. Ez iránt véleményt kér a kolozsvári tanácstól.

A tanács jelenti 1781. jan. 24-ről, hogy három biztost küldött ki két kőmivessel, a kik úgy nyilatkoztak, hogy a javítás felette szükséges; az építést nem az adózó nép kárával akarják, hanem a patronusok és más nem a néptől való, hanem magasabb állásúak adakozásából. A városi közönségnek sincs kárára, sőt mivel ezen kollégium újra építése egy utczának épen a szegletére jönne, a városnak díszére válnék.

A helyszini szemlére kiküldött biztosok jelentése kelt 1781. jan. 23-án. Ebben elmondják, hogy a hely hosszúsága 15 öl $1\frac{1}{2}$ láb, szélessége 4 öl; a mostani épület alapja csak 2 láb s kővel van kirakva, rajta tölgyfa gerenda, ezen ismét egy téglavastagságú kőfal részint már romokba dőlve, a mit nem lehet megigazítani, hanem ha újat építenek helyébe. Ez pedig sem a szomszédoknak, sem a városnak kárára nem lesz, de a legnagyobb díszére.

A gubernium mind az építést szükségesnek, mind a költséget a nép megterheltetése nélkül eléállíthatónak látván, ajánlólag terjesztette fel az udvarhoz 1781. febr. 9-ről.

Az udvar márcz. 28-án az újraépítésre az engedélyt, az adózó nép megterheltetése nélkül megadván, erről a gubernium mind a főgondnokokat értesítette, mind a városi tanácsnak megrendelte,

hogy ügyeljen, nehogy abból az adózó népnek valami megterhelése legyen.

Az engedély megérkezéséről és tartalmáról örvendező és hálaadó lélekkel értesíti P. Horváth F. máj. 8-ról az espereseket s határozatosan buzdítja és kéri, hogy minden kegyes patronus urainkat, immunis embereinket, papi rendeinket, ekklésiáinkat maguk személyesen keressenek meg s ígéreteik és adományaik listáját a jövő zsinatra vigyék el. E zsinaton fogják az építés módját meghatározni s ha ez meg lesz, még e nyáron el akarják a munkát végezni.

1781-ben azonban tilalom következtében zsinat nem tartatott s így az építésről sem határozhattak. Horváth F. azért nem pihent. Számos levelében 1782-ben is serkenti az espereseket és köri gondnokokat a gyűjtésre, egyes patronusokat adakozásra. Lelkes fáradozását azonban nem kísérte kívánt siker, nem gyűlt elegendő összeg s így az építés jobb időkre maradt.

E sikertelenség abban leli magyarázatát, hogy a szokásos collectárnak meglévén tiltva: a professorok fizetése, a Pákei József és Márkos György Bécsben levő akadémisták költségei, valamint a sérelmek orvoslása végett Bécsbe küldött két követ kiadásai, mind csak a nemesség és belső emberek adományaira s az ekklésiák szükös jövedelmére nehezedett s így nem csoda, ha ezeket még egy Horváth F. buzgósága sem lelkesíthette további adakozásra.

A tovább építésről nem is volt többé szó egész 1795-ig, a mikor a főtanácson P. Horváth Ferencz a sikátor felőli rész megépítését újlag sürgetni kezdette. A consistorium elismerte az építés szükséges voltát, de az épen épülőfélben levő templom körüli állások miatt későbbre halasztotta, pedig a sikátor felőli szobák annyira le voltak sülyedve, hogy — egykorú feljegyzés szerint — „az ablakokon nemcsak a kutyák kukucsáltak be, hanem a békák is beugráltak.“

1798-ban a főtanácson ismét megsürgette a főcurator az építést, a mikor, valamint a következő évi főtanácson is csak azt határozták, hogy vétessék fel annyi tőkepénz, a mennyi a kollégium romladozott részének megépítésére megkívántatik. De ez érdeken semmi lépés sem történt.

Végre 1800. jan. 28-án tartott főtanácsai ülésen az építés ügyének jó móddal való elintézésére és a szükséges rendelkezéseknek a

megtételére a Repr. Consist. mellé egy comissio rendeltetett P. Horváth Ferencz és Lázár István püspök elnöksége alatt, melynek tagjai voltak: Szentiványi Sámuel, a kolleg. insp. curatora, Bartha Mózes, Ágoston Márton, Pákei János, Pákei József és Nagy Zsigmond.

E bizottság elismerésre méltó buzgósággal el is járt megbízásában. Megállapodásait a képv. tanács elé terjesztette. Ez ápr. 6-án tartott ülésében Gyergyai Mihály pénztárnokot megbízta, hogy szerezzen anyagot, addig is, míg eldöntik, hogy egészében adják-e ki a munkát, vagy napszámra építnek. Továbbá ápr. 20-án megbízta Ugrai László mérnök hitbeli aflát és Lederer építőmestert terv és költségvetés készítésére, a kik május 11-re munkálatukat be is adták, mire meghatározatott, hogy előre csak a sikátor felőli rész építtessék meg. Horváth Ferencz a költségvetést igen magasnak találván, maga készített tervet, mely szerint az építés sokkal olcsóbbá kerülne. E felett hosszasabban alkudoztak Ledererrel, míg végre nov. 30-án meghatározták, hogy ne csak a sikátor felőli, hanem a Magyar-utczára néző rész is építtessék meg, még pedig az egész 2 emeletre. Lederer készítsen ez értelemmel új tervet.

1801. márcz. 1-re az új terv és költségvetés is beadatván, ezeket a képviselő tanács márcz. 28-án tartott gyűlésében, melyre a már 70 éves Horváth Ferencz betegeskedése daczára is megjelent, elfogadta s a szerződést megkötötte oly feltétellel, hogy a régi (a mai 18. és 28. sz.) szobáknak csak falai reperáltassanak, s ajtók, ablakok a többivel egyformálag alakíttassanak. Abban az évben az egész épület fedél alá menjen, s a földszinti rész és az auditorium használhatókká és lakhatókká tétessenek; a következő 1802. évben pedig az épület bevégeztessék.

A költségvetésre nézve megállapodtak, hogy e célra fordíttassanak mindenféle restans interesek s haszon nélkül künn heverő pénzek és adósságok, melyek felszerelésére két cancellista haladék nélkül kiküldessék.

Gyergyai Mihály pénztárnok mellé építésre felügyelő gazdának felfogadták havi 12 rfrttal Fekete Istvánt s a városi tanulókat otthon lakásra útasítván, 1801. ápr. hóban a sikátor felőli faházakat lebontották, s ugyanezen évi május 10-én a fundamentum ásásához kezdettek.

1801-ben csak a sikátor felőli földszinti szobák készülvén el,

a helyiség annyira megsűkül, hogy a régi püspök ház és a szabó czéh ma is meglevő háza közti Olasz-házat a Magyar-utczában kölcsönvett 3000 mfrttal kelle megvásárolni, a tanulók egy részét oda kellett szállásolni.

1802-ben az auditoriumban új tervet készítettek, mivel az előbbi terv szerint igen törpe lett volna s a kőlábak is sok helyet foglaltak el. Ekkor az ekklésia tiltakozott és zúgott a templom világosságának átvétele miatt, de végre csakugyan megnyugodott.

Ez évben bontották le az 1759-ben épült sövényházakat is a Görbeszappan-utcza felől.

Igy folyt az építés oly erélyességgel, hogy 1804. végén annyira készen volt, miszerint az 1805. jan. 19-én tartott főtanácson az isk. díjakat is megállapíthatták, noha az auditorium fedelét s a tüzfalakat csak ez évben rakták fel; az ajtókat, ablakokat 1806-ban készítették el. Az egész építés csak ezen évi szeptemberre végződött be teljesen.

Bármennyire törekedtek is a restans intereseket felszedni, mégis 4—5000 mfrt. adósságot kellett az építés alatt tenni. Ezért, ámbar sokan szerették volna az Olasz-telket professori háznak megtartani, kénytelenek voltak azt annál inkább eladni, mert ruina lévén helyreállítása tetemes költségbe került volna.

Végre készen állott a nagy épület úgy, a mint ma is van. A felső emeleten a templom felől 3, a magyar utcza felől 4, az udvar felől 2, tehát összesen 9 szobával; a középső emeleten szintén 9 szobával és a 10. számmal jelölt diszteremmel Szappan-utcza felől; a földszinten hasonlólag 9 szobával és a diszterem alatti könyvtárnak tervezett nagy teremmel s mellette a könyvtárnok számára egy kis szobával, mindössze tehát 30 helyiséggel.

Az építés házilag eszközöltetvén, csaknem egész sulya Gyergyai Mihály pénztárnok vállaira nehezedett, kinek az anyagok és pénzek beszerzése ily nagy építéssel járó sok fáradozása, vesződése mindig hálás említést érdemelnek.

A falakat téglával vegyesen bányakőből rakták úgy, hogy még az emeleti szobáknak is bolthajtásuk van. Az ablak rámak és könyöklők mindenütt faragott kőből vannak. A kulcsokat a falakba — fájdalom — többnyire tölgyfa gerendákból tették, melyek elkorhadván, a falak kihajolni kezdettek, úgy, hogy 1886-ban a ma-

gyar utczai oldal falakat vas kulcsokkal kellett az udvar felöli oldalokhoz erősíteni.

Az egész építésre kiadatott 1800. febr.-tól—1806. végéig összesen 26.184 mfrt és 11 pénz ¹⁾

Többlet munkáért 400 „

Összesen: 26.584 mfrt és 11 pénz.

A könyvtár szaporodása s a képviselő tanácsi tanácsteremnek és levéltárnak a régi püspöki házból a collégiumba áttétele miatt²⁾ a helyiségek megapadván, az épület bővítése 1858. máj. 30-án 175. sz. a. elhatározott oly módon, hogy a sikátor felől lévő végében építtessék 4 tanterem egy előszobával úgy, hogy szükség esetében emeletet lehessen rá rakni. Ez értelemben 1860. máj. 6-án Kogerbauer Antal kolozsvári építészszel 5130 frtban o. é. a szerződés megkötöttén, az építéshez azonnal hozzá fogott s a következő 1861. évi sept. 1-re teljesen készen is volt.³⁾ Mindenik szoba bolthajtással s a fedél cseréppel épült; az elő szoba 31. a Görbe-Szappan-utcza felöli legszélső szoba 32. s a következők 33. 34. és 35. számot nyervén. A 32. sz. a. szoba vegytani és ásványtani — a 34. sz. természettani szertárnak rendeztetett be.

Kovács István és Dr. Bartók István becses könyvtáraik mellett Dr. Brassai Sámuel is számos könyvvel gyarapítván az iskolai könyvtárt, ezek elhelyezhetése végett az 1. és 21. sz. tantermet el kellett foglalni; a fejlődés természeténél fogva a gyűjtemények is zsufolásig megteltek. Ezért a helyiségek bővítése ismét égetővé válván, az 1819. évi november hó 30-án 6300 Rfton megvásárolt Pákei-féle szomszéd telek 1887. évi november hó 1-én az iskolához csatoltatott. E telken eredetileg csak földszinti lakás volt, melyre 1856-ban egy emelet rakatott; földszinti része eleitől kezdve tanári — emelete 1862. ápr. 24-től pedig püspöki lakásul szolgált. A kollégiummal épen szemben levő, régen Wesselényi-, újabban Biasini-féle szép nagy telek 1883. aug. 6. megvásároltatván, a püspöki szál-

¹⁾ Lásd Perceptor Libellus 1798—1803 94., 121., 195. és 1804—1806 23., 66., 102. stb. lapokat.

²⁾ 1855-ben.

³⁾ Lásd E. K. Tanács 1858—175 1859—362. 1860—113. közig. szám. 50—1860 p. ü sz.

lás 1885. oct. 1-én a rajta levő terjedelmes emeletes ház egyik részébe tétetett át, a Pákei-féle ház pedig a szükségelt átalakítások után 1887. nov. 1-én a kollégiumhoz csatoltatott, mely ez által nyert az emeleten egy előszobát, három tantermet és 1 szertárt, a földszinten 2 tantermet, az ifjúsági könyvtárnok lakást és az ifj. könyvtár és olvasó szoba elhelyezést; összesen 10 helyiséget.

Az 1900. évben 50 helyiség volt az egész épületben az ajtók fölé szegzett és számozott pléh táblákkal megjelölve. A sorszám a felső emeleten a templom felőli folyosó északi végén kezdődik.

A helyiségek közül volt:

1. Theologiai tanterem a 46-ik sz. alatt.
2. Főgymnasiumi „ 8. 18. 23. 28. 33. 35. 40. 41. 45 sz. a.
3. Elemi oszt. „ 3. 22. sz. a.
4. Könyvtár „ 1. 11. 12. 13. 47. sz. a.
5. Lakószoba 2. 4. 5. 6. 7. 9. 14. 15. 16. 17. 19. 24. 25. 26. sz. a.
6. Vegytani és ásványt. szertár. 32. sz. a.
7. Természettani szertár 34. sz. a.
8. Természetrajzi szertár 37. 39. sz. a.
9. Ifjúsági könyvtár 42. 43. sz. a.
10. Igazgatói iroda 29. sz. a.
11. Tanári szoba 27. sz. a.
12. Díszterem 10. sz. a.
13. Consist. tanácsterem 20. sz. a.
14. Levéltár 21. sz. a.
15. Szerkamra (régen tömlöcz) 30. sz. a.
16. Előszoba 31. 38. 44. sz. a.
17. Raktár 36. 48. sz. a.
18. Szükség hely (vizvezetékes) 49. sz. a.
19. Fáskamra (tantermeké) 50. sz. a.
20. Pincze — a lakószobák számára fatartóul. —

Az épület sem a mai szükségletek, sem a mai kor kivánalmainak nem felelvén meg, az előljáróság már 1893-ban tervbe vette egy teljesen új iskola építését. Hogy ez aránylag hosszasan húzódott, oka a meglevő telek szűk volta és az alkalmas telkek tulajdonosai által követelt magas ár.

Az 1894. évtől csakugyan sikerült a b.-magyar-utcza északi

során a templomtól kezdve 7 teleknek, valamint az ekklésiától Schyrmer János szász. unitár. pap által 1710-ben testált egyik papi háznak és a leányiskolának megszerzése. Így az építkezés eszközölhetővé vált, miután a Berde Mózsa által e célra hagyott 50.000 frt az egyház rendelkezésére jött s a vallás és közoktatásügyi minister Wlassics Gyula ő nméltósága is 110.000 frt törlesztési kölcsönt előlegezett. ¹⁾

IV. FEJEZET.

Osztályok. Frequentálás. Egyenruha. Házi rend. Esküdtszék. Büntetésnemek. Közvizsgálat. Szünidők.

Kollégiumunkban 1718. után csaknem a század végéig — s valószínűleg azelőtt is — következő osztályok voltak:

Elemi osztályok (syllabisantes, legentes).

- 1 Declinisták.
- 2 Comparisták.
- 3 Conjungisták.
- 4 Syntaktisták.
- 5 Etymologisták.
- 6 Poéták.
- 7 Orátorok.

Ezen osztályokban addig maradtak a tanulók, míg teljesen elkészültek, tehát némelyik két évig is.

Ekkor léptek a philosophia- vagyis *diák*-osztályba, hol az első évben novitiusoknak, azután veteranusoknak neveztettek.

A diákok közé való felvétel úgynevezett *frequentálással* történt, a mi nehéz megpróbáltatás volt. Az új diáknak ugyanis, ha togátus egyenruhás akart lenni, hat hétig egyenruhában kellett járnia. E nélkül még az ajtón sem volt szabad kimenni. Felöltözve folyton az asztal mellett ült és tanult, pontosan feküdt és kelt, mindennap kétszer templomba ment, magaviseletében, járásában, beszédében kifogástalannak kellett lennie.

¹⁾ A 9 telek vételára, mellék költségekkel együtt 142.331 frt. 96 kr. o. é. 284.663 kor. 93 fill.